

JAAARREKENING 2017

TNO innovation
for life

TNO.NL

› JAARREKENING 2017

3 Geconsolideerde jaarrekening

- 3 Geconsolideerde balans per 31 december 2017
- 4 Geconsolideerde winst- en verliesrekening 2017
- 5 Geconsolideerd kasstroomoverzicht en overzicht totaalresultaat 2017
- 6 Toelichting behorende bij de geconsolideerde jaarrekening 2017
- 13 Toelichting op de geconsolideerde balans per 31 december 2017
- 23 Toelichting op de geconsolideerde winst- en verliesrekening 2017

29 Jaarrekening van de Organisatie TNO

- 29 Balans van de Organisatie TNO per 31 december 2017
- 30 Winst- en verliesrekening 2017 van de Organisatie TNO
- 31 Kasstroomoverzicht 2017 van de Organisatie TNO
- 32 Grondslagen
- 33 Toelichting behorende bij de jaarrekening van de Organisatie TNO
- 33 Toelichting op de balans per 31 december 2017
- 37 Toelichting op de winst- en verliesrekening 2017

38 WNT-verantwoording 2017 Organisatie TNO

42 Gegevens deelnemingen

› OVERIGE GEGEVENS

45 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

47 Strategische Advies Raden

48 Colofon

GECONSOLIDEERDE BALANS PER 31 DECEMBER 2017

(in EUR x duizend)

na resultaatbestemming

		31-12-2017	31-12-2016
Vaste activa			
Immateriële vaste activa	1	-	7.049
Materiële vaste activa	2	177.367	179.833
Financiële vaste activa	3	19.425	9.633
		196.792	196.515
Vlottende activa			
Vorraden		653	656
Vorderingen	4	63.650	74.235
Liquide middelen	5	168.229	149.110
		232.532	224.001
Totaal		429.324	420.516
Eigen vermogen			
Algemene reserve	6	193.447	113.128
Wettelijke reserve	7	16.441	14.386
Bestemmingsreserves	8	39.695	63.754
		249.583	191.268
Belang derden		-	56
Egalisatierekening investeringsmiddelen	9	19.758	24.803
Vorzieningen	10	6.461	8.111
Langlopende schulden	11	5.264	16.807
Kortlopende schulden	12	148.258	179.471
Totaal		429.324	420.516

GECONSOLIDEERDE WINST-EN-VERLIES- REKENING 2017

(in EUR x duizend)

			2017	2016
Omzet	13	461.387	530.604	
Overige bedrijfsopbrengsten	14	15.966	14.718	
Bedrijfsopbrengsten			477.353	545.322
Directe projectkosten	15	-68.509	-76.042	
Personele lasten	16	-301.423	-320.615	
Afschrijving immateriële vaste activa		-2.073	-3.921	
Afschrijving materiële vaste activa	17	-19.201	-23.362	
Overige bedrijfslasten	18	-88.976	-99.597	
Bedrijfslasten			-480.182	-523.537
Bedrijfsresultaat			-2.829	21.785
Financiële baten en lasten	19		-599	1.772
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening vóór belastingen			-3.428	23.557
Vennootschapsbelasting	20		979	125
Resultaat deelnemingen	21		60.836	-10.323
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening na belastingen			58.387	13.359
Belang derden			-72	797
Nettoresultaat			58.315	14.156
Resultaatbestemming				
Nettoresultaat			58.315	14.156
Dotatie aan:				
- wettelijke reserve		-2.055	-2.379	
- bestemmingsreserve nieuwbouw defensie		-3.061	-3.576	
			-5.116	-5.955
Onttrekking aan:				
- bestemmingsreserve bedrijfsrisico's defensie		-	2.500	
- bestemmingsreserve nieuwbouw defensie		27.120	9.383	
			27.120	11.883
Resultaat na mutaties bestemmingsreserves			80.319	20.084
Mutatie algemene reserve			-80.319	-20.084
			-	-

GECONSOLIDEERD KASSTROOMOVERZICHT EN OVERZICHT TOTAALRESULTAAT 2017

(in EUR x duizend)

GECONSOLIDEERD KASSTROOMOVERZICHT

		2017	2016
Bedrijfsresultaat	-2.829	21.785	
Afschrijvingen op immateriële en materiële vaste activa	21.274	27.283	
Mutatie voorzieningen	-199	-11.281	
Mutatie werkkapitaal, exclusief liquide middelen	-3.506	16.172	
Kasstroom uit bedrijfsoperaties	14.740	53.959	
Ontvangen interest	248	460	
Betaalde interest	-754	-950	
Ontvangen dividenden	-	556	
Vennootschapsbelasting	-5.060	-507	
Kasstroom uit hoofde van operationele activiteiten		9.174	53.518
Investeringen in immateriële vaste activa	- 4.423	-4.418	
Investeringen in materiële vaste activa	-56.173	-34.634	
Investeringen in financiële vaste activa	266	-419	
Desinvesteringen immateriële vaste activa	-	8	
Desinvesteringen materiële vaste activa	10.962	64	
Mutatie belang derden	-1	-546	
Verkoop deelnemingen en ontvangen aflossingen	78.045	-844	
Kasstroom uit investeringsactiviteiten		28.676	-40.789
Opgenomen leningen	2.715	2.639	
Aflossingen op leningen	-327	-1.153	
Kasstroom uit financieringsactiviteiten		2.388	1.486
Kasstroom boekjaar		40.238	14.215
Liquide middelen per 1 januari		149.110	134.895
Kasstroom boekjaar		40.238	14.215
Deconsolidaties		-21.119	-
Koersverschillen		-	-
Liquide middelen per 31 december		168.229	149.110

OVERZICHT TOTAALRESULTAAT

	2017	2016
Geconsolideerd nettoresultaat na belastingen	58.315	14.156
Reserve omrekeningsverschillen	-	-55
Totaalresultaat	58.315	14.101

TOELICHTING BEHORENDE BIJ DE GECONSOLIDEERDE JAARREKENING 2017

GRONDSLAGEN

1.1 ALGEMEEN

TNO verbindt mensen en kennis om innovaties te creëren die de concurrentiekracht van bedrijven en het welzijn van de samenleving duurzaam versterken.

Naam: Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek TNO.

Rechtsvorm: Publiekrechtelijke rechtspersoon met wettelijke taak.

KvK nummer: 27376655

De statutaire vestigingsplaats van TNO is Delft.

Verslaggevingsperiode

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van een verslaggevingsperiode van een kalenderjaar.

Toegepaste standaarden

TNO past de richtlijnen voor de opstelling van de jaarrekening van TNO toe zoals opgenomen in de Richtlijnen Financiële Verslaggeving TNO van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

De Richtlijnen Financiële Verslaggeving TNO geven als hoofdlijn Titel 9, boek 2 van het Burgerlijk Wetboek aan. In een aanvullende aanwijzing is door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 271 'Personeelsbeloningen' niet van toepassing verklaard voor TNO.

De grondslagen die worden toegepast voor de waardering van activa en passiva en de resultaatbepaling zijn gebaseerd op historische kosten.

Voor de uitvoering van de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen in de (semi) publieke sector (WNT) heeft TNO zich gehouden aan de Beleidsregels toepassing WNT en deze als normenkader bij het opmaken van deze jaarrekening gehanteerd.

Vergelijkende cijfers

De vergelijkbare cijfers over 2016 zijn, waar nodig, aangepast ter verbetering van de vergelijkbaarheid met de cijfers over 2017.

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

1.2 GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING VAN ACTIVA EN PASSIVA EN DE RESULTAATBEPALING

Voor zover niet anders is vermeld, worden activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde.

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar de onderneming zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Baten worden in de winst- en verliesrekening opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

De kosten worden toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, de functionele valuta van de onderneming. Alle financiële informatie in euro's is afgerond op het dichtstbijzijnde duizendtal.

1.3 GRONDSLAGEN VOOR CONSOLIDATIE

De geconsolideerde jaarrekening omvat de financiële gegevens van de Organisatie TNO en haar groepsmaatschappijen en andere rechtspersonen waarover overheersende zeggenschap kan worden uitgeoefend dan wel waarover de centrale leiding bestaat. Groepsmaatschappijen zijn deelnemingen waarin de onderneming een meerderheidsbelang heeft, of waarin op een andere wijze een beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend. Bij de bepaling of beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend, worden financiële instrumenten betrokken die potentiële stemrechten bevatten en direct kunnen worden uitgeoefend waardoor deze TNO meer of minder invloed verschaffen. Belangen die uitsluitend worden aangehouden om te vervreemden worden niet geconsolideerd indien bij verwerving al het voornemen bestaat om het belang af te stoten, de verkoop binnen een jaar waarschijnlijk is en aan de andere indicatoren daartoe wordt voldaan. Deze belangen worden opgenomen onder de vlottende activa, onder effecten (slechts aangehouden om te vervreemden). Nieuw verworven deelnemingen worden in de consolidatie betrokken vanaf het tijdstip waarop beleidsbepalende invloed kan worden uitgeoefend.

De posten in de geconsolideerde jaarrekening worden opgesteld volgens uniforme grondslagen van waardering en resultaatbepaling van de groep. Afgestoten deelnemingen worden in

de consolidatie betrokken tot het tijdstip van beëindiging van deze invloed.

In de geconsolideerde jaarrekening zijn de onderlinge schulden, vorderingen en transacties geëlimineerd. De groepsmaatschappijen zijn integraal geconsolideerd, waarbij het minderheidsbelang van derden afzonderlijk tot uitdrukking is gebracht.

Indien de aan het minderheidsbelang van derden toerekenbare verliezen het minderheidsbelang in het eigen vermogen van de geconsolideerde onderneming overtreffen, dan wordt het verschil, alsmede eventuele verdere verliezen, volledig ten laste van de meerderheidsaandeelhouder gebracht. Het aandeel van derden in het resultaat wordt afzonderlijk als laatste post in de geconsolideerde winst- en verliesrekening in aftrek op het groepsresultaat gebracht.

Een overzicht van de in de consolidatie opgenomen groepsmaatschappijen, alsmede de niet-geconsolideerde deelnemingen, is opgenomen in de toelichting op de enkelvoudige jaarrekening.

1.4 GRONDSLAGEN VOOR DE OMREKENING VAN VREEMDE VALUTA

Transacties in vreemde valuta

Transacties luidend in vreemde valuta worden in de desbetreffende functionele valuta van de groepsmaatschappijen omgerekend tegen de geldende wisselkoers per transactiedatum. In vreemde valuta luidende monetaire activa en

verplichtingen worden per balansdatum in de functionele valuta omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoers.

De bij omrekening optredende valutakoersverschillen worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen.

Bedrijfsuitoefening in het buitenland

De activa en verplichtingen van bedrijfsuitoefening in het buitenland, met inbegrip van goodwill en bij consolidatie ontstane reële waardecorrecties, worden in euro's omgerekend tegen de geldende koers per verslagdatum. De opbrengsten en kosten van buitenlandse activiteiten worden in euro's omgerekend tegen de gemiddelde wisselkoers over de verslagperiode, wat een goede benadering is van verwerking tegen de koers per transactiedatum.

Valutaomrekeningsverschillen worden verwerkt in de reserve omrekeningsverschillen. Als een buitenlandse activiteit geheel of gedeeltelijk wordt verkocht, wordt het desbetreffende bedrag uit de reserve omrekeningsverschillen overgeboekt naar de winst-en-verliesrekening.

1.5 FINANCIËLE INSTRUMENTEN

Financiële instrumenten omvatten (overige) vorderingen, geldmiddelen, leningen en overige financieringsverplichtingen, handelsschulden en overige te betalen posten.

Financiële instrumenten omvatten tevens in contracten besloten afgeleide financiële instrumenten (derivaten). Deze worden

door de onderneming gescheiden van het basiscontract en apart verantwoord indien de economische kenmerken en risico's van het basiscontract en het daarin besloten derivaat niet nauw verwant zijn, indien een apart instrument met dezelfde voorwaarden als het in het contract besloten derivaat aan de definitie van een derivaat zou voldoen en het gecombineerde instrument niet wordt gewaardeerd tegen reële waarde met verwerking van waardeveranderingen in de winst-en-verliesrekening.

Financiële instrumenten, inclusief de van de basiscontracten gescheiden afgeleide financiële instrumenten, worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde, waarbij (dis)agio en de direct toerekenbare transactiekosten in de eerste opname worden meegenomen. Indien instrumenten bij de vervolfgaardering niet worden gewaardeerd tegen reële waarde met verwerking van waardeveranderingen in de winst-en-verliesrekening, maken eventuele direct toerekenbare transactiekosten deel uit van de eerste waardering.

In contracten besloten financiële instrumenten die niet worden gescheiden van het basiscontract, worden verwerkt in overeenstemming met het basiscontract.

Na de eerste opname worden financiële instrumenten op de hierna beschreven manier gewaardeerd.

Verstreckte leningen, (overige) vorderingen, opgenomen leningen, crediteuren en overige te betalen posten

Deze financiële instrumenten worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve-rentemethode.

Voor kortlopende vorderingen en verplichtingen waar geen expliciete rente wordt berekend en sprake is van korte looptijden, is het effect van het disconteren in het algemeen gering. Voor deze posten is de nominale waarde gehanteerd als invulling van de grondslag geamortiseerde kostprijs.

Bij verstreckte leningen en (overige) vorderingen wordt indien noodzakelijk de waardering aangepast voor bijzondere waardeverminderingverliezen.

Uitgestelde belastingvorderingen worden gewaardeerd op contante waarde.

Opgenomen langlopende leningen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

Afgeleide financiële instrumenten

Afgeleide instrumenten worden gewaardeerd op kostprijs of lagere marktwaarde, tenzij hedge accounting onder het kostprijs hedge model wordt toegepast.

TNO maakt in beperkte mate gebruik van valutatermijntransacties om valutarisico's af te dekken, die voortvloeien uit in- en verkooptransacties. Indien valutacontracten

ten worden afgesloten ter afdekking van monetaire activa en passiva, wordt kostprijs hedge accounting toegepast. Hedge accounting wordt toegepast om te bereiken dat de in de winst-en-verliesrekening verantwoorde resultaten als gevolg van de omrekening van de monetaire posten worden gecompenseerd met waardewijzigingen van valutacontracten tegen de contante koers op de rapporteringsdatum. Het verschil tussen de contante koers op afsluitdatum van het valutatermijncontract en de termijnkoers wordt via de winst- en-verliesrekening geamortiseerd over de looptijd van het valutatermijncontract.

Een groepsmaatschappij van TNO maakt gebruik van renteswaps om renterisico's af te dekken die voortvloeien uit rentewijzigingen op langlopende leningen. Indien renteswaps worden afgesloten ter afdekking van renterisico's, wordt kostprijs hedge accounting toegepast. Hedge accounting wordt toegepast om te bereiken dat de in de winst- en-verliesrekening per saldo verantwoorde rentelasten niet onderhevig zijn aan wijzigingen in de rentestand. De verantwoorde rentelasten bestaan daarbij uit het saldo van de aan financiers betaalde rente en de baten en lasten die voortvloeien uit de afgesloten renteswaps.

Indien kostprijs hedge accounting wordt toegepast vindt eerste waardering plaats tegen reële waarde. Zolang het afgeleide instrument betrekking heeft op afdekking

van het specifieke risico van de toekomstige transactie die naar verwachting zal plaatsvinden, vindt geen herwaardering van dit instrument plaats. Zodra de verwachte toekomstige transactie leidt tot verantwoording in de winst-en-verliesrekening, wordt de met het afgeleide instrument samenhangende winst of het met het afgeleide instrument samenhangende verlies in de winst-en-verliesrekening verwerkt. Indien de afgedekte positie van een verwachte toekomstige transactie leidt tot de opname in de balans van een niet-financieel actief past de onderneming de kostprijs van dit actief aan met de afdekkingsresultaten die nog niet in de winst-en-verliesrekening zijn verwerkt.

Een verlies voor het percentage groter dan de omvang van het afgeleide instrument ten opzichte van de afgedekte positie wordt op basis van kostprijs of lagere marktwaarde direct in de winst-en-verliesrekening verwerkt.

Indien afgeleide instrumenten aflopen of worden verkocht, worden de afdekkingsrelaties beëindigd. De cumulatieve winst die of het cumulatieve verlies dat tot dat moment nog niet in de winst-en-verliesrekening was verwerkt, wordt als overlopende post in de balans opgenomen totdat de afgedekte transacties plaatsvinden. Indien de transacties naar verwachting niet meer plaatsvinden, wordt de cumulatieve winst of het cumulatieve verlies overgeboekt naar de winst-en-verliesrekening.

TNO documenteert de hedgerelaties in specifieke hedgedocumentatie en toetst periodiek de effectiviteit van de hedgerelaties door vast te stellen dat geen sprake is van overhedges.

1.6 IMMATERIËLE VASTE ACTIVA

Goodwill wordt bepaald als het positieve verschil tussen de verkrijgingsprijs van de deelnemingen en het belang van de Organisatie TNO in de netto reële waarde van de overgenomen identificeerbare activa en passiva van de overgenomen partij – verminderd met de cumulatieve afschrijvingen en bijzondere waardeverminderingen. Afschrijving van de goodwill vindt plaats over de verwachte economische levensduur van de verworven deelneming.

Deze economische levensduur gaat in principe de vijf jaar niet te boven.

De overige immateriële vaste activa hebben betrekking op ontwikkelingskosten. Deze worden geactiveerd voor zover deze betrekking hebben op commercieel haalbaar geachte projecten. De ontwikkeling van een immaterieel vast actief wordt commercieel haalbaar geacht als het technisch uitvoerbaar is om het actief te voltooien, de onderneming de intentie heeft om het actief te voltooien en het vervolgens te gebruiken of te verkopen is (inclusief het beschikbaar zijn van adequate technische, financiële en andere middelen om dit te bewerkstelligen), de onderneming het vermogen heeft om het actief te gebruiken of te verkopen,

het waarschijnlijk toekomstige economische voordelen zal genereren en de uitgaven gedurende de ontwikkeling betrouwbaar zijn vast te stellen. Ontwikkelingskosten worden gewaardeerd tegen vervaardigingsprijs, verminderd met cumulatieve afschrijvingen en bijzondere waardeverminderingen. Zij omvatten voornamelijk de salariskosten van het betrokken personeel en van derden gekochte kennis, c.q. aan derden betaalde kosten van onderzoek en ontwikkeling, licentierechten en softwareprogramma's. De geactiveerde kosten worden na beëindiging van de ontwikkelingsfase afgeschreven over de verwachte gebruiksduur, welke in principe de vijf jaar niet te boven gaat. De afschrijving vindt plaats volgens de lineaire methode. Activering vindt slechts plaats voor zover er sprake is van een redelijke verwachting dat deze kosten worden gedekt door toekomstige opbrengsten. Voor het nog niet afgeschreven deel van de geactiveerde ontwikkelingskosten wordt een wettelijke reserve gevormd.

1.7 MATERIËLE VASTE ACTIVA

De materiële vaste activa zijn gewaardeerd op verkrijgingsprijs of, indien in eigen beheer vervaardigd, op vervaardigingsprijs, verminderd met cumulatieve afschrijvingen gebaseerd op de verwachte economische levensduur en bijzondere waardeverminderingen.

De afschrijvingen worden berekend als een percentage over de aanschafprijs volgens de lineaire methode op basis van de economische levensduur. Op bedrijfs-terreinen en op materiële vaste activa in aanbouw en vooruitbetalingen op materiële vaste activa wordt niet afgeschreven.

Afschrijving start op het moment dat een actief beschikbaar is voor het beoogde gebruik en wordt beëindigd bij buitengebruikstelling of bij desinvestering.

1.8 FINANCIËLE VASTE ACTIVA

Deelnemingen waarin invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid kan worden uitgeoefend, worden gewaardeerd volgens de vermogensmutatiemethode op basis van de nettovermogenswaarde. Bij de bepaling van de nettovermogenswaarde worden de waarderinggrondslagen van de Organisatie TNO gehanteerd. Deelnemingen met een negatieve nettovermogenswaarde worden op nihil gewaardeerd. Wanneer de onderneming garant staat voor de schulden van de desbetreffende deelneming, wordt een voorziening gevormd. Deze voorziening wordt primair ten laste van de vorderingen op deze deelneming gevormd en voor het overige onder de voorzieningen ter grootte van het aandeel in de door de deelneming geleden verliezen, dan wel voor de verwachte betalingen door de Organisatie TNO ten behoeve van deze deelneming.

Deelnemingen waarin geen invloed van betekenis wordt uitgeoefend, worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs of lagere realiseerbare waarde.

De leningen aan niet-geconsolideerde deelnemingen worden opgenomen tegen geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve-rentemethode, verminderd met bijzondere waardeverminderingverliezen.

Dividenden worden verantwoord in de periode waarin zij betaalbaar worden gesteld. Rentebaten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende actiefpost. Eventuele winsten of verliezen worden verantwoord onder financiële baten en lasten.

1.9 BIJZONDERE WAARDEVERMINDERINGEN

Vaste activa met een lange levensduur dienen te worden beoordeeld op bijzondere waardeverminderingen wanneer zich wijzigingen of omstandigheden voordoen die doen vermoeden dat de boekwaarde van een actief niet zal worden terugverdiend. De terugverdienmogelijkheid van activa die in gebruik zijn, wordt bepaald door de boekwaarde van een actief te vergelijken met de geschatte contante waarde van de toekomstige nettokasstromen die het actief naar verwachting zal genereren.

Wanneer de boekwaarde van een actief hoger is dan de geschatte contante waarde van de toekomstige kasstromen, worden bijzondere waardeverminderingen verantwoord voor het verschil tussen de boekwaarde en de realiseerbare waarde.

1.10 VOORRADEN

De grond- en hulpstoffen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs of lagere opbrengstwaarde. Bij de waardering van de voorraden wordt rekening gehouden met de eventueel op balansdatum opgetreden waardeverminderingen.

1.11 ONDERHANDEN PROJECTEN

De onderhanden projecten hebben betrekking op opdrachten. In de waardering van onderhanden projecten worden de kosten die direct betrekking hebben op de opdracht (zoals personeelskosten voor werknemers direct werkzaam aan de opdracht en kosten voor grond- en hulpstoffen), de kosten die toerekenbaar zijn aan de opdrachtactiviteiten in het algemeen en toewijsbaar zijn aan de opdracht en andere kosten die contractueel aan de opdrachtgever kunnen worden toegerekend, begrepen. Uitgaven die verband houden met opdrachtkosten die na de balansdatum tot te verrichten prestaties leiden, worden als activa verwerkt indien het waarschijnlijk is dat ze in een volgende periode zullen leiden tot opbrengsten. Op de onderhanden projecten wordt zo nodig een voorziening voor te verwachten verliezen in mindering

gebracht. De onderhanden projecten worden verminderd met de gefactureerde voorschotten.

1.12 VORDERINGEN

De grondslagen voor de waardering van vorderingen zijn beschreven onder het hoofd financiële instrumenten.

1.13 LIQUIDE MIDDELEN

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Indien liquide middelen niet ter vrije beschikking staan, wordt hiermee rekening gehouden bij de waardering.

In vreemde valuta luidende liquide middelen worden per balansdatum in de functionele valuta omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoers. Verwezen wordt verder naar de prijsgrondslagen voor vreemde valuta.

1.14 EIGEN VERMOGEN

Financiële instrumenten die op grond van de economische realiteit worden aangemerkt als eigenvermogensinstrumenten, worden gepresenteerd onder het eigen vermogen.

Financiële instrumenten die op grond van de economische realiteit worden aangemerkt als een financiële verplichting, worden gepresenteerd onder schulden. Resultaten met betrekking tot deze financiële instrumenten worden in de winst-en-verliesrekening verantwoord als kosten of opbrengsten.

Wettelijke reserves

De wettelijke reserve heeft betrekking op immateriële activa en niet-uitkeerbare winsten van tegen intrinsieke waarde gewaardeerde deelnemingen bij de groepsmaatschappijen.

Bestemmingsreserves

Op grond van artikel 22 van de TNO-wet en de artikelen 4 en 5 van de Richtlijnen Financiële Verslaggeving TNO kunnen bestemmingsreserves worden gevormd voor toekomstige uitgaven of lasten of ter dekking van economische en technische risico's. Onttrekkingen komen bij de bestemming van het resultaat ten laste van de bestemmingsreserves en mogen alleen plaatsvinden voor zover deze overeenkomen met de doeleinden van de gevormde reserves.

De bestemmingsreserve voor bedrijfsrisico's 'civiel' is gevormd ter dekking van economische en technische risico's. Totdat de maximale omvang van de reserve is bereikt, wordt jaarlijks bij de bestemming van het resultaat een door de TNO Raad van Bestuur te bepalen percentage van de bijdragen en opdrachten van zowel het Rijk als van derden, aan de reserve toegevoegd. Met de rijksoverheid is destijds een maximum van 9,1 miljoen euro overeengekomen.

De bestemmingsreserve nieuwbouw gerelateerd aan het defensieonderzoek is gevormd ter dekking van toekomstige investeringen in renovatie- en/of nieuw-

bouwprojecten. Toevoegingen en onttrekkingen aan deze reserve vinden jaarlijks bij de bestemming van het resultaat plaats op basis van specifieke afspraken met de RDO.

1.15 MINDERHEIDSBELANG DERDEN

Het minderheidsbelang derden wordt gewaardeerd op het aandeel van derden in de nettovermogenswaarde van geconsolideerde deelnemingen, bepaald overeenkomstig de waarderinggrondslagen van de Organisatie TNO.

**1.16 EGALISATIEREKENING
INVESTERINGSMIDDELEN**

Door de rijksoverheid of derden ter beschikking gestelde middelen ter compensatie van de Organisatie TNO voor de investering in een actief worden op de balans gepassiveerd en systematisch ten gunste gebracht van de winst- en verliesrekening gedurende de gebruiksduur van het actief.

1.17 VOORZIENINGEN

Een voorziening wordt in de balans opgenomen, wanneer er sprake is van:

- een in rechte afdwingbare of feitelijke verplichting die het gevolg is van een gebeurtenis in het verleden; en
- waarvan een betrouwbare schatting kan worden gemaakt; en
- het waarschijnlijk is dat voor afwikkeling van die verplichting een uitstroom van middelen nodig is.

Voorzieningen worden gewaardeerd tegen

hetzij de nominale waarde van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichtingen en verliezen af te wikkelen, hetzij de contante waarde van de uitgaven.

De voorziening voor sociale verplichtingen is gevormd ter dekking van ingegane en overeengekomen toekomstige uitkeringen aan ex-medewerkers en medewerkers van de Organisatie TNO, ingevolge regelingen Arbeidsvoorwaarden TNO. Het deel dat betrekking heeft op ingegane pensioenen is gebaseerd op actuariële berekeningen. Hierbij is een disconteringsvoet van 4% gehanteerd.

De voorziening voor claims is gevormd voor de mogelijke verplichtingen uit hoofde van lopende rechtsgedingen. De voorziening voor reorganisaties is gevormd ter dekking van kosten die verband houden met lopende en op handen zijnde (deel)reorganisaties.

De voorziening voor afvloeiingen is gevormd ter dekking van de verwachte kosten terzake van de voorgenomen ontbinding van arbeidsovereenkomsten met medewerkers, anders dan in het kader van reorganisaties.

De voorziening groot onderhoud is gevormd ter egalisatie van de kosten voor groot onderhoud van onroerende zaken die eigendom zijn van de Organisatie TNO en haar groepsmaatschappijen, gebaseerd op een meerjarenonderhoudsplan.

De overige voorzieningen zijn gevormd met name ter dekking van te verwachten

kosten ter dekking van verlieslatende huurcontracten.

De belangrijkste schattingsposten hebben betrekking op de reorganisatievoorziening, de voorziening voor afvloeiingen en de overige voorzieningen.

1.18 PERSONEELSBELONINGEN/PENSIOENEN

TNO kent meerdere pensioenregelingen. De belangrijkste regeling is ondergebracht bij Stichting Pensioenfonds TNO en kwalificeert zich als toegezegdpensioenregeling.

In een aanwijzing is door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 271 'Personeelsbeloningen' niet van toepassing verklaard voor de Organisatie TNO. Uitgangspunt is dat de in de verslagperiode te verwerken pensioenlast gelijk is aan de over die periode aan het pensioenfonds verschuldigde pensioenpremies. Voor zover de verschuldigde premies op balansdatum nog niet zijn voldaan, wordt hiervoor een verplichting opgenomen. Als de op balansdatum reeds betaalde premies de verschuldigde premies overtreffen, wordt een overlopende actiefpost opgenomen voor zover sprake zal zijn van terugbetaling door het fonds of van verrekening met in de toekomst verschuldigde premies.

Verder wordt op balansdatum een voorziening opgenomen voor bestaande additionele verplichtingen ten opzichte van het fonds en de werknemers, indien het waarschijnlijk is dat voor de afwikkeling

van die verplichtingen een uitstroom van middelen zal plaatsvinden en de omvang van de verplichtingen betrouwbaar kan worden geschat. Het al dan niet bestaan van additionele verplichtingen wordt beoordeeld aan de hand van de uitvoeringsovereenkomst met het fonds, de pensioenovereenkomst met de werknemers en andere (expliciete of impliciete) toezeggingen aan de werknemers.

De voorziening wordt gewaardeerd tegen de beste schatting van de contante waarde van de bedragen die noodzakelijk zijn om de verplichtingen op balansdatum af te wikkelen.

Voor een op balansdatum bestaand overschot bij het pensioenfonds wordt een vordering opgenomen als de onderneming de beschikkingsmacht heeft over dit overschot, het waarschijnlijk is dat het overschot naar de onderneming zal toevloeien en de vordering betrouwbaar kan worden vastgesteld.

1.19 KORTLOPENDE SCHULDEN

De waardering van kortlopende schulden is toegelicht onder het hoofdstuk financiële instrumenten.

1.20 OPBRENGSTVERANTWOORDING

Onder omzet wordt verstaan het totaal van:

- de opbrengsten opdrachten;
- de door de rijksoverheid verstrekte rijksbijdragen.

Onder opbrengsten opdrachten zijn verantwoord de gefactureerde bedragen voor verrichte werkzaamheden, onder aftrek van eventuele omzetbelasting, alsmede de mutatie op de onderhanden projecten.

Aangezien sprake is van een gelijkmatige stroom van projecten die regelmatig gespreid over het jaar gereedkomen en doorgaans binnen een jaar worden afgerond, vindt winstneming op onderhanden projecten plaats bij oplevering. De ontvangen rijksbijdrage wordt ingezet ten behoeve van de vraag gestuurde programmering op Topsectoren en maatschappelijke thema's. Deze middelen worden naar rato van de verrichte werkzaamheden als omzet verantwoord. Onder directe projectkosten worden verstaan de materiële kosten (inclusief uitbestede werkzaamheden) die direct aan een project worden toegerekend.

1.21 OVERHEIDSSUBSIDIES

Overheidssubsidies worden aanvankelijk in de balans opgenomen als vooruitontvangen baten, zodra er redelijke zekerheid bestaat dat zij zullen worden ontvangen en dat de Organisatie TNO zal voldoen aan de daaraan verbonden voorwaarden. Subsidies ter compensatie van door de Organisatie TNO gemaakte kosten worden systematisch als opbrengsten in de winst-en-verliesrekening opgenomen in dezelfde periode als die waarin de kosten worden gemaakt.

Zie voor subsidies ter compensatie voor

de investering in een actief 'Egalisatierekening investeringsmiddelen'.

1.22 AANDEEL IN HET RESULTAAT VAN ONDERNEMINGEN WAARIN WORDT DEELGENOMEN

Het aandeel in het resultaat van ondernemingen waarin wordt deelgenomen, omvat het aandeel van de Organisatie TNO in de resultaten van deze deelnemingen, bepaald op basis van de grondslagen van de groep.

Resultaten op transacties, waarbij overdracht van activa en passiva tussen Organisatie TNO en de niet-geconsolideerde deelnemingen en tussen niet-geconsolideerde deelnemingen onderling heeft plaatsgevonden, zijn niet verwerkt voor zover deze als niet gerealiseerd kunnen worden beschouwd.

De resultaten van deelnemingen die gedurende het boekjaar zijn verworven of afgestoten, worden vanaf het verwervingsmoment, respectievelijk tot het moment van afstoting, verwerkt in het resultaat van de Organisatie TNO.

1.23 FINANCIËLE BATEN EN LASTEN

Rentebaten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende actief post. Rentelasten en soortgelijke lasten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren.

1.24 VENNOOTSCHAPSBELASTING/UITGESTELDE BELASTINGVORDERINGEN

Met ingang van 2016 is TNO vennoot-

schapsbelastingplichtig. Bij de berekening van de vennootschapsbelasting is ook in 2017 uitgegaan van een integrale belastingplicht voor de Wet op de vennootschapsbelasting.

Bij aanvang van de vennootschapsbelastingplicht per 1 januari 2016 is de fiscale openingsbalans opgemaakt op basis van de geldende fiscale waarderingsgrondslagen.

TNO Tech Transfer Holding BV; TNO International Holding BV en TNO Affiliates BV zijn samen met alle daaronder vallende Nederlandse dochterondernemingen eveneens onderworpen aan de vennootschapsbelasting.

Belastingen omvatten de over de verslagperiode verschuldigde en verrekenbare vennootschapsbelasting en uitgestelde belastingen. De belastingen worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen, behoudens voor zover deze betrekking hebben op posten die rechtstreeks in het eigen vermogen worden opgenomen, in welk geval de belasting in het eigen vermogen wordt verwerkt.

De over het boekjaar verschuldigde en verrekenbare belasting is de naar verwachting te betalen belasting over de belastbare winst over het boekjaar, berekend aan de hand van belastingtarieven die zijn vastgesteld op verslagdatum, dan wel waartoe materieel al op verslagdatum is besloten, en eventuele correcties op

de over voorgaande jaren verschuldigde belasting.

Voor belastbare tijdelijke verschillen tussen de boekwaarde van activa en verplichtingen ten behoeve van de financiële verslaggeving en de fiscale boekwaarde van die posten wordt een voorziening voor uitgestelde belastingverplichtingen getroffen.

Voor verrekenbare tijdelijke verschillen, beschikbare voorwaartse verliescompensatie en nog niet gebruikte fiscale verrekeningsmogelijkheden wordt een uitgestelde belastingvordering opgenomen, maar uitsluitend voor zover het waarschijnlijk is dat er in de toekomst belastbare winsten beschikbaar zullen zijn voor verrekening respectievelijk compensatie. Uitgestelde belastingvorderingen worden per iedere verslagdatum herzien en verlaagd voor zover het niet langer waarschijnlijk is dat het daarmee samenhangende belastingvoordeel zal worden gerealiseerd.

Uitgestelde belastingvorderingen worden gewaardeerd op contante waarde.

1.25 KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld op basis van de indirecte methode. Kasstromen in buitenlandse valuta zijn herleid naar euro's, met gebruikmaking van de gemiddelde omrekeningskoersen voor de desbetreffende periodes.

1.26 BEPALING REËLE WAARDE

Een aantal grondslagen en toelichtingen in de jaarrekening van TNO verisen de bepaling van de reële waarde van zowel financiële als niet-financiële activa en verplichtingen. Voor waarderings- en informatieverschaffingsdoeleinden is de reële waarde op basis van de volgende methoden bepaald.

(Overige) vorderingen

De reële waarde van handels- en overige vorderingen wordt tegen de contante waarde van de toekomstige kasstromen geschat.

Derivaten

De reële waarde van valutatermijncontracten en renteswaps is gebaseerd op de genoteerde marktprijs, indien voorhanden. Indien geen genoteerde marktprijs beschikbaar is, wordt de reële waarde geschat door de verwachte kasstromen gediscoconteerd tegen actuele rentes, waarin een opslag is opgenomen voor de relevante risico's, contant te maken.

Niet-afgeleide financiële verplichtingen

De reële waarde van niet-afgeleide financiële verplichtingen (leningen) wordt slechts bepaald ten behoeve van informatieverschaffing en berekend op basis van de contante waarde van toekomstige aflossingen en rentebetalingen, gediscoconteerd tegen de marktrente per verslagdatum.

Indien van toepassing wordt nadere informatie over de uitgangspunten voor de bepaling van de reële waarde vermeld

bij het onderdeel van deze toelichting dat specifiek op het desbetreffende actief of de desbetreffende verplichting van toepassing is.

1.27 GEBRUIK VAN SCHATTINGEN

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het management oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

De schattingen hebben met name betrekking op vaste activa, onderhanden projecten, uitgestelde belastingvorderingen en voorzieningen (waaronder voor claims en verlieslatende contracten).

1.28 VERBODEN PARTIJEN

Van transacties met verbonden partijen is sprake wanneer een relatie bestaat tussen de onderneming, haar deelnemingen en hun bestuurders en leidinggevende functionarissen.

In de normale bedrijfsactiviteiten levert TNO diensten aan en neemt diensten af van verschillende verbonden partijen waarin TNO een belang van 50% of minder bezit. Deze transacties worden op zakelijke grondslag uitgevoerd tegen voorwaarden

die vergelijkbaar zijn met die van transacties met derden.

TOELICHTING OP DE GECONSOLIDEERDE BALANS PER 31 DECEMBER 2017

(in EUR x duizend)

1 IMMATERIËLE VASTE ACTIVA

Verloop van de immateriële vaste activa in 2017:

	Goodwill	Software	Totaal
Stand per 31-12-2016			
Verrijingsprijs	853	21.047	21.900
Cumulatieve afschrijvingen en waardeverminderingen	-611	-14.240	-14.851
Boekwaarde	242	6.807	7.049
Mutatie boekwaarde			
Investeringsen	-	4.423	4.423
Impact van deconsolidatie TNO Bedrijven B.V./TASS	-231	-7.510	-7.741
Desinvesteringsen	-	-1.658	-1.658
Afschrijvingen	-11	-2.062	-2.073
	-242	-6.807	-7.049
Stand per 31-12-2017			
Verrijingsprijs	-	-	-
Cumulatieve afschrijvingen en waardeverminderingen	-	-	-
Boekwaarde	-	-	-

2 MATERIËLE VASTE ACTIVA

Verloop van de materiële vaste activa in 2017:

	Terreinen en gebouwen	Vaste technische installaties	Technische bedrijfsmiddelen	Inventaris	Totaal
Stand per 31-12-2016					
Verrijingsprijs	199.767	159.487	173.223	12.887	545.364
Cumulatieve afschrijvingen en waardeverminderingen	-129.760	-113.346	-137.866	-8.778	-389.750
Activa in aanbouw en ontwikkeling	4.598	10.898	8.723	-	24.219
Boekwaarde	74.605	57.039	44.080	4.109	179.833
Mutatie boekwaarde					
Investeringsen	3.716	21.108	11.193	2.101	38.118
Desinvesteringsen	-8.774	-3.970	-573	-3	-13.320
Impact van deconsolidatie TNO Bedrijven BV/TASS BV	-10.390	-98	-11.941	-840	-23.269
Afschrijvingen	-2.428	-7.746	-10.976	-900	-22.050
Activa in aanbouw en ontwikkeling activering boekjaar	-2.050	-17.821	-2.147	-	-22.018
Activa in aanbouw investeringen nieuw 2017	10.885	21.798	7.319	71	40.073
	-9.041	13.271	-7.125	429	-2.466
Stand per 31-12-2017					
Verrijingsprijs	168.972	166.675	100.312	12.609	448.568
Cumulatieve afschrijvingen en waardeverminderingen	-116.841	-111.240	-75.958	-8.142	-312.181
Activa in aanbouw en ontwikkeling	13.433	14.875	12.601	71	40.980
Boekwaarde	65.564	70.310	36.955	4.538	177.367

In de in de winst-en-verliesrekening gepresenteerde post 'afschrijving materiële vaste activa' is mede begrepen de vrijval uit de egalisatierekening investeringsmiddelen.

In de boekwaarde van de materiële vaste activa per 31 december 2017 zijn begrepen terreinen, gebouwen en vaste technische installaties voor 25,5 miljoen euro (2016: 25,5 miljoen euro), waarvan TNO uitsluitend het economisch eigendom heeft.

Gehanteerde afschrijvingstermijnen in jaren

	2017	2016
Terreinen	nihil	nihil
Gebouwen	40	40
Vaste technische installaties	15	15
Renovaties	4-15	4-15
Computerapparatuur	3-5	3-5
Technische bedrijfsmiddelen	5	5
Inventaris	10	10

3 FINANCIËLE VASTE ACTIVA

	Niet-geconsolideerde deelnemingen		Overige leningen	Totaal
	Aandeel in vermogen	Leningen		
Stand per 31-12-2016	9.041	258	334	9.633
Mutaties:				
Investerings en verstrekte leningen	-	-	-	-
Desinvesteringen en aflossingen	-	-	-870	-870
Impact van deconsolidatie TNO Bedrijven BV	-8.995	-258	2.725	-6.528
Waardemutaties	27	-	-	27
Resultaat/consolidatie deelnemingen	17.163	-	-	17.163
Stand per 31-12-2017	17.236	-	2.189	19.425

De lijst van deelnemingen, waarin door TNO middellijk en onmiddellijk wordt geparticipeerd, is opgenomen in de toelichting op de enkelvoudige jaarrekening. In het resultaat/consolidatie deelnemingen is 11,5 miljoen euro begrepen, zijnde het resterende belang in FDI (voorheen TNO Bedrijven BV).

4 VORDERINGEN

	31-12-2017	31-12-2016
Vorderingen inzake opdrachten	45.292	56.291
Vorderingen op deelnemingen	5.019	58
Uitgestelde belastingvorderingen	6.156	5.690
Overige vorderingen	947	6.498
Overlopende activa	6.236	5.698
Totaal	63.650	74.235

In 2017 zijn de vorderingen met ca. 18 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

Van de vorderingen heeft 4,9 miljoen euro (2016: 3,6 miljoen euro) een looptijd langer dan een jaar. De volledige overlopende activa hebben een looptijd korter dan een jaar.

Uitgestelde belastingvorderingen

	2017	2016
Stand per 1 januari	5.690	5.538
Fiscaal afwijkende waardering materiële vaste activa mutatie	466	152
Stand per 31- december	6.156	5.690

Uitgestelde belastingvorderingen worden gewaardeerd op contante waarde. Bij de contante waardeberekening wordt een rentepercentage gehanteerd van 2,4% tot 2,8% bij een looptijd van 15 en 24 jaar. De nominale waarde van de uitgestelde belastingvorderingen bedraagt 15,9 miljoen euro (2016: 8,1 miljoen euro). Van de uitgestelde belastingvordering heeft 4,7 miljoen euro een ouderdom van langer dan 1 jaar (2016: 2,9 miljoen euro).

In het licht van de toegenomen onzekerheden en risico's (Integrale – partiele of geen VPB plicht en de resultaatontwikkeling over de komende periode) is de waardering van de actieve belastinglatentie per 31 december 2017 geëvalueerd en is deze bepaald op EUR 6,2 miljoen.

5 LIQUIDE MIDDELEN

De liquiditeitspositie ultimo 2017 overstijgt de bestemmingsreserve nieuwbouw defensie (zie punt 8). In de liquide middelen is 48,6 miljoen euro defensiegelden begrepen. De liquide middelen zijn voor 15,4 miljoen euro niet vrij beschikbaar vanwege mogelijke verplichtingen in verband met de verkoop van een deelneming.

6 ALGEMENE RESERVE

	2017	2016
Stand per 1 januari	113.128	93.099
Reserve omrekeningsverschillen	-	-55
Resultaatbestemming	80.319	20.084
Stand per 31 december	193.447	113.128

Van de algemene reserve betreft 93,9 miljoen euro defensiereserves.

7 WETTELIJKE RESERVE

	2017	2016
Stand per 1 januari	14.386	12.007
Mutatie	2.055	2.379
Stand per 31 december	16.441	14.386

De mutatie betreft voor 14.386 miljoen euro deconsolidatie in verband met de verkoop van TNO Bedrijven, en voor 16.441 miljoen euro niet uitkeerbare winst deelnemingen bij de groepsmaatschappijen.

GECONSOLIDEERDE JAARREKENING

TOELICHTING OP DE GECONSOLIDEERDE BALANS
PER 31 DECEMBER 2017

8 BESTEMMINGSRESERVES

	Stand per 31-12-2016	Onttrokken in 2017	Toegevoegd in 2017	Stand per 31-12-2017
Bedrijfsrisico's civiel	9.075	-	-	9.075
Nieuwbouw defensie	54.679	27.120	3.061	30.620
Totaal	63.754	27.120	3.061	39.695

9 EGALISATIEREKENING INVESTERINGSMIDDELEN

	2017	2016
Stand per 1 januari	24.803	28.011
Vrijval in verband met desinvesteringen	-2.196	-
Vrijval ten gunste van het resultaat	-2.849	-3.208
Stand per 31 december	19.758	24.803

10 VOORZIENINGEN

	Stand per 31-12-2016	Onttrokken in 2017	Toegevoegd in 2017	Deconsoli- datie in 2017	Vrijval in 2017	Stand per 31-12-2017
Sociale verplichtingen	588	18	33	-	-	603
Claims	800	-	-	-	-	800
Reorganisaties	146	606	2.324	351	58	1.455
Afvloeiingen	1.933	1.611	729	-	69	982
Groot onderhoud	730	2.701	1.971	-	-	-
Overige	3.914	680	156	473	296	2.621
Totaal	8.111	5.616	5.213	824	423	6.461

Van de voorzieningen heeft circa 3,0 miljoen euro een langlopend karakter (2016: 3,8 miljoen euro).

Voor toelichting op de voorzieningen wordt verwezen naar de grondslagen, zoals opgenomen in de Toelichting behorende bij de geconsolideerde jaarrekening 2017.

11 LANGLOPENDE SCHULDEN

	31-12-2017	31-12-2016
Leningen van kredietinstellingen	-	13.150
Middellang bankkrediet	-	1.044
Overige leningen	5.264	2.613
Totaal	5.264	16.807

In 2017 zijn de langlopende schulden gemuteerd met ca. 14 miljoen euro door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

TNO beschikt over met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland overeengekomen EZ-subsidies van 5.264.000 euro. Van de langlopende schulden heeft 2,7 miljoen euro een looptijd langer dan 1 jaar en korter dan 5 jaar (2016: 2,0 miljoen euro). Het resterende deel van de langlopende schulden van 2,6 miljoen euro heeft een looptijd langer dan 5 jaar (2016: 0,5 miljoen euro). Er zijn geen zekerheden gesteld. De langlopende schuld is rentevrij.

12 KORTLOPENDE SCHULDEN

	31-12-2017	31-12-2016
Crediteuren	25.308	18.288
Schulden aan deelnemingen	614	-
Belastingen en premies sociale verzekeringen	17.921	26.066
Pensioenen	12	202
Verplichtingen vakantiegeld	7.028	9.134
Verplichtingen niet opgenomen verlofdagen	13.838	13.532
Overige schulden	19.579	33.428
Overlopende passiva	29.989	40.386
Onderhanden projecten	33.969	38.435
Totaal	148.258	179.471

In 2017 zijn de kortlopende schulden met ca. 25 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

De overige schulden hebben grotendeels betrekking op kosten die in 2017 zijn verantwoord en waarvan de afwikkeling in 2018 plaats zal vinden. Deze kortlopende schulden zijn niet rentedragend.

De overlopende passiva betreffen in belangrijke mate ontvangen voorschotten in het kader van specifieke onderzoeksprojecten, alsmede overlopende rijksbijdrage. Van de overlopende passiva heeft 5,4 miljoen euro een looptijd langer dan een jaar (2016: 11,3 miljoen euro).

Onderhanden projecten	31-12-2017	31-12-2016
Cumulatieve kosten verminderd met voorzieningen voor verliezen en risico's	318.170	321.222
Af: Cumulatief gedeclareerde termijnen	-352.139	-359.657
Totaal onderhanden projecten	-33.969	-38.435
Saldo onderhanden projecten > 0	100.213	90.524
Saldo onderhanden projecten < 0	-134.182	-128.959
Totaal onderhanden projecten	-33.969	-38.435

FINANCIËLE INSTRUMENTEN

Algemeen

TNO maakt in de normale bedrijfsuitoefening gebruik van uiteenlopende financiële instrumenten die TNO blootstellen aan markt- en/of kredietrisico's. Het betreft financiële instrumenten die in de balans zijn opgenomen, alsmede valutatermijncontracten en renteswaps om toekomstige transacties, kasstromen en rente risico's af te dekken. TNO handelt niet in deze financiële instrumenten en heeft procedures en gedragslijnen om de omvang van het kredietrisico bij elke tegenpartij of markt te beperken. Bij het niet-nakomen door een tegenpartij van aan TNO verschuldigde betalingen blijven eventuele daaruit voortvloeiende verliezen beperkt tot de marktwaarde van de desbetreffende instrumenten. De contractwaarde of fictieve hoofdsommen van de financiële instrumenten zijn slechts een indicatie van de mate waarin van dergelijke financiële instrumenten gebruik wordt gemaakt en niet van het bedrag van de krediet- of marktrisico's.

Renterisico

Het renterisico is beperkt tot eventuele veranderingen in de marktwaarde van opgenomen en uitgegeven leningen. Bij deze leningen is bij voorkeur sprake van een vast rentepercentage over de gehele looptijd. Indien een lening geen vast rentepercentage heeft, dan heeft TNO als beleid om afgeleide financiële instrumenten te gebruiken om (tussentijdse) rentefluctuaties te beheersen. De leningen worden aangehouden tot het einde van de looptijd.

Kredietrisico

TNO loopt kredietrisico uit hoofde van transacties. Dit risico heeft betrekking op het verlies dat kan ontstaan wanneer een wederpartij in gebreke blijft. Dit risico is beperkt door de veelheid en diversiteit van partijen waarop TNO vorderingen heeft. Een concentratie van kredietrisico is alleen aanwezig met betrekking tot de geografische spreiding van de uitstaande vorderingen, die in Nederland is geconcentreerd.

Marktwaarde

De marktwaarde van de meeste in de balans verantwoorde financiële instrumenten, waaronder verstrekte leningen, (overige) vorderingen, liquide middelen en crediteuren en overige te betalen posten, benadert de boekwaarde ervan.

Van de openstaande USD-termijncontracten bedraagt de marktwaarde 6,4 miljoen euro en de contractwaarde 6,9 miljoen euro (2016 resp. 9,7 en 9,4 miljoen euro). Van de openstaande GBP-termijncontracten bedraagt de marktwaarde 0,4 miljoen euro en de contractwaarde 0,4 miljoen euro (2016 resp. 0,4 en 0,4 miljoen euro).

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Per 31 december 2017 bedraagt het totaal aan 'operational lease' verplichtingen over de periode 2018 tot en met 2021 circa 3,5 miljoen euro (2016: 4,7 miljoen euro), waarvan in 2018 1,5 miljoen euro (2017: 2,1 miljoen euro) vervalt en 2,0 miljoen euro (2016: 2,6 miljoen euro) vervalt tussen de 1 en 5 jaar.

Het totaal aan huurverplichtingen bedraagt 63,1 miljoen euro (2016: 73,4 miljoen euro), waarvan 11,4 miljoen euro (2016: 12,3 miljoen euro) met een looptijd korter dan 1 jaar, 35,2 miljoen euro (2016: 39,7 miljoen euro) vervalt tussen 1 en 5 jaar en 16,5 miljoen euro (2016: 21,4 miljoen euro) vervalt na 5 jaar.

Per 31 december 2017 bedraagt het totaal aan investeringsverplichtingen materiële vaste activa 4,9 miljoen euro (2016: 2,1 miljoen euro).

Het totaal aan afgegeven bankgaranties bedraagt 1,7 miljoen euro (2016: 3,4 miljoen euro). De totale kredietfaciliteit en bankgarantiefaciliteit bedragen respectievelijk 13,3 miljoen euro (2016: 15,4 miljoen euro) en 11,0 miljoen euro (2016: 11,0 miljoen euro).

Als overige zekerheden en bepalingen voor de totale kredietfaciliteit gelden:

- negatieve pledge/pari passu en cross defaultverklaring;
- positieve/negatieve hypotheekverklaring met betrekking tot de onroerendzaken in Eindhoven;
- compe joint en medeaansprakelijkheidsovereenkomst (CJMO) zekerheidstype: RC plus een partij.

Het totaal aan borgstellingen bedroeg ultimo 2017 nihil (2016: 4,7 miljoen euro).

TNO is betrokken bij een aantal geschillen en rechtsgedingen, welke samenhangen met de normale bedrijfsvoering. TNO verwacht niet dat de totale uit deze rechtsgedingen voortvloeiende verplichtingen van materiële betekenis zijn voor de financiële positie.

Voorzieningen zijn getroffen voor alle geschillen en rechtsgedingen op basis van de nominale waarde van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichtingen en verliezen af te wikkelen.

TOELICHTING OP DE GECONSOLIDEERDE WINST-EN-VERLIES- REKENING 2017

(in EUR x duizend)

13 OMZET

	2017	2016
Opbrengsten opdrachten	284.894	354.347
Rijksbijdrage	176.493	176.257
Totaal	461.387	530.604

In 2017 is de omzet met ca. 62 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

In de omzet is begrepen de mutatie onderhanden projecten ad 4,5 miljoen euro positief (2016: 2,6 miljoen euro negatief).

OPDRACHTEN

De specificatie van de opbrengsten opdrachten naar relevante categorieën luidt:

	2017	2016
Binnenland		
Overheid	78.167	88.314
Bedrijfsleven	87.371	107.364
Totaal Binnenland	165.538	195.678
Buitenland		
Internationale organisaties	28.164	35.225
Overige	91.192	123.444
Totaal Buitenland	119.356	158.669
Totaal	284.894	354.347

14 OVERIGE BEDRIJFSOPBRENGSTEN

	2017	2016
Resultaat op verkopen materiële vaste activa	901	-228
Overige opbrengsten	15.065	14.946
Totaal	15.966	14.718

In 2017 zijn de overige bedrijfsopbrengsten met ca 3 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

Onder de overige opbrengsten zijn onder meer begrepen de inkomsten uit licenties en octrooien, niet-projectgerelateerde opbrengsten en extern doorberekende kosten.

› GECONSOLIDEERDE JAARREKENING
TOELICHTING OP DE GECONSOLIDEERDE
WINST-EN-VERLIESREKENING 2017

15 DIRECTE PROJECTKOSTEN

	2017	2016
Huisvestings- en energiekosten	218	838
Materialen	16.595	17.762
Gebruik technische bedrijfsmiddelen	3.156	1.968
Algemene beheerskosten	5.929	6.678
Uitbestede werkzaamheden	42.045	44.949
Overige lasten	566	3.847
Totaal	68.509	76.042

In 2017 zijn de directe projectkosten met ca 1 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

16 PERSONELE LASTEN

	2017	2016
Lonen en salarissen	199.001	226.308
Pensioenlasten	23.793	25.662
Overige sociale lasten	26.624	29.762
Overige personeelslasten	50.975	49.493
Mutatie verplichting niet-opgenomen verlofdagen	306	22
Aanwending en vrijval voorzieningen:		
- sociale verplichtingen	-18	-103
- afvloeiingen	-1.680	-2.445
- reorganisaties	-664	-9.819
	298.337	318.880
Dotatie aan voorzieningen:		
- sociale verplichtingen	33	-
- reorganisaties	2.324	127
- afvloeiingen	729	1.608
Totaal	301.423	320.615

In 2017 zijn de personele lasten met ca 34 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

Het gemiddeld aantal Fte's in 2017 bedraagt 2.999 waarvan 35,3 buiten Nederland (2016: 3.295 waarvan 57,9 buiten Nederland).
 De arbeidsbeloning inclusief pensioenpremies van de TNO Raad van Bestuur bedraagt 0,8 miljoen euro (2016: 0,8 miljoen euro).
 De vergoeding van de leden van de TNO Raad van Toezicht bedraagt in totaal 0,1 miljoen euro (2016: 0,1 miljoen euro).

De beleidsdekkingsgraad (voortschrijdend 12-maands gemiddelde van de marktwaarde van de beleggingen uitgedrukt in een percentage van de voorziening pensioenverplichting volgens de grondslagen van DNB) van de Stichting Pensioenfonds TNO per 31 december 2017 is vooralsnog uitgekomen op 114,0%. Omdat de beleidsdekkingsgraad boven de 110% is, is het mogelijk om gedeeltelijk te indexeren. Het Bestuur heeft een indexatie toegekend van 0,42%.
 De totale premie voor 2018 is vastgesteld op 18,2%. Dit is inclusief de vaste premieopslag van 0,3% (2017 resp. 18,4% en 0,3%).

17 AFSCHRIJVING MATERIËLE VASTE ACTIVA

	2017	2016
Afschrijving op:		
- gebouwen	2.428	3.297
- vaste technische installaties	7.746	7.813
- technische bedrijfsmiddelen	10.976	14.394
- inventaris	900	1.066
	22.050	26.570
Vrijval uit:		
- egalisatierekening investeringsmiddelen	-2.849	-3.208
Totaal	19.201	23.362

In 2017 zijn de afschrijvingen op materiële vaste activa met ca. 5 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

18 OVERIGE BEDRIJFSLASTEN

	2017	2016
Huisvestingskosten	35.803	41.587
Materiaalkosten	3.165	4.932
Gebruik technische bedrijfsmiddelen	11.541	14.157
Algemene beheerskosten	24.466	23.958
Uitbestede werkzaamheden	7.469	10.058
Mutaties voorzieningen	-821	-932
Overige lasten	5.921	4.667
Verstreckte bijdragen	1.432	1.170
Totaal	88.976	99.597

In 2017 zijn de overige bedrijfslasten met ca. 15 miljoen euro gedaald door de deconsolidatie van TNO Bedrijven BV

19 FINANCIËLE BATEN EN LASTEN

	2017	2016
Rentebaten	248	460
Rentelasten	-640	-950
Waardeaanpassing (inzake afdekkingsinstrumenten op) leningen	-	2.300
Koersverschillen	-207	-38
Totaal	-599	1.772

20 VENNOOTSCHAPSBELASTING

	2017	2016
Acute belastinglast		
Boekjaar	-785	5.413
Vorig boekjaar	272	
Uitgestelde belastingvordering		
Ontstaan van tijdelijke verschillen dit boekjaar	-466	-5.538
Totaal	-979	-125

Bij aanvang van de winstbelastingplicht is de fiscale openingsbalans opgemaakt op basis van de geldende fiscale waarderingsgrondslagen. Voor het verschil tussen de waardering op de fiscale balans (fiscale boekwaarde) en de commerciële balans (commerciële boekwaarde) is een uitgestelde belastingvordering gevormd (2016 5,5, miljoen euro). De uitgestelde belastingvordering is in 2017 herrekend en bedraagt nu 6,2 miljoen euro.

21 RESULTATEN DEELNEMINGEN

	2017	2016
Deelnemingen:		
- Niet geconsolideerde deelnemingen	3.413	1.442
- Verkoop deelnemingen	57.423	-11.765
Totaal	60.836	-10.323

22 HONORARIA VAN DE ACCOUNTANT

De volgende honoraria van KPMG Accountants N.V. zijn ten laste gebracht van de Organisatie TNO, haar dochtermaatschappijen en andere maatschappijen die zij consolideert, een en ander zoals bedoeld in artikel 2:382a van het Burgerlijk Wetboek.

	2017	2016
Onderzoek van de jaarrekening	227	497
Andere controleopdrachten	305	370
Adviesdiensten	114	11
Totaal	646	878

In verband met de deconsolidatie van diverse deelnemingen wijkt het bedrag voor 2017 af van 2016.

23 GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM

Bundelen voedselonderzoek Wageningen Research en TNO

Met ingang van 1 januari is de onderzoeksgroep Functional Ingredients van TNO naar het instituut Food & Biobased Research (WFBR) van Wageningen University & Research (WUR) overgegaan.

Bundelen energieonderzoek TNO en ECN

Op 30 september 2016 heeft de ministerraad op voorstel van minister Kamp van Economische Zaken ingestemd de krachten van TNO en ECN op het gebied van duurzame energie te bundelen. Daartoe wordt een nieuw onderzoekscentrum 'Energieonderzoek Centrum Nederland' opgericht, onder bestuurlijke en juridische verantwoordelijkheid van TNO. Het nieuwe onderzoekscentrum start per 1 april 2018. Op 19 februari 2018 is het contract ondertekend.

Verkoop onroerend goed

Medio januari 2018 is het onroerend goed op de locatie te Eindhoven verkocht. De verkoop van het onroerend goed zal een positieve bijdrage aan het resultaat over 2018 leveren.

BALANS VAN DE ORGANISATIE TNO PER 31 DECEMBER 2017

(in EUR x duizend)

na resultaatbestemming

			31-12-2017	31-12-2016
Vaste activa				
Materiële vaste activa	1	173.670	152.520	
Financiële vaste activa	2	93.475	38.811	
			267.145	191.331
Vlottende activa				
Vorraden		653	583	
Vorderingen	3	63.583	57.832	
Liquide middelen		95.322	129.700	
			159.558	188.115
Totaal			426.703	379.446
Eigen vermogen				
Algemene reserve		193.447	113.128	
Wettelijke reserve		16.441	14.386	
Bestemmingsreserves		39.695	63.754	
			249.583	191.268
Egalisatierekening investeringsmiddelen			19.758	24.803
Voorzieningen	4	6.461	7.493	
Langlopende schulden	5	5.264	2.549	
Kortlopende schulden	6	145.637	153.333	
Totaal			426.703	379.446

WINST-EN-VERLIES- REKENING 2017 VAN DE ORGANISATIE TNO

(in EUR x duizend)

			2017	2016
Omzet opdrachten binnen- en buitenland		174.128	179.971	
Omzet opdrachten overheid		74.990	74.449	
Marktomzet			249.118	254.420
Rijksbijdrage			176.493	176.257
Omzet	7		425.611	430.677
Overige bedrijfsopbrengsten			17.499	22.505
Bedrijfsopbrengsten			443.110	453.182
Directe projectkosten		-65.644	-70.508	
Personele lasten	8	-281.316	-266.885	
Afschrijving materiële vaste activa		-17.168	-16.693	
Overige bedrijfslasten		-79.407	-81.394	
Bedrijfslasten			-443.535	-435.480
Bedrijfsresultaat			-425	17.702
Financiële baten en lasten	9		-30	307
Resultaat uit gewone bedrijfsuitoefening vóór belastingen			-455	18.009
Vennootschapsbelasting	10		976	630
Resultaat deelnemingen			57.794	-4.483
Nettoresultaat			58.315	14.156

KASSTROOMOVERZICHT 2017 VAN DE ORGANISATIE TNO

(in EUR x duizend)

KASSTROOMOVERZICHT VAN DE ORGANISATIE TNO

		2017	2016
Bedrijfsresultaat	-425	17.702	
Afschrijvingen op materiële vaste activa	17.168	16.693	
Mutatie voorzieningen	-1.032	-11.003	
Mutatie werkkapitaal, exclusief liquide middelen	-7.394	15.396	
Kasstroom uit bedrijfsoperaties	8.317	38.788	
Ontvangen interest	206	315	
Betaalde interest	-280	-8	
Vennootschapsbelasting	-5.060	-	
Kasstroom uit operationele activiteiten		3.183	39.095
Investeringen in materiële vaste activa	-54.325	-28.758	
Investeringen in financiële vaste activa	-	-562	
Desinvesteringen materiële vaste activa	10.962	373	
Verkoop deelnemingen en ontvangen aflossingen	3.087	1.587	
Kasstroom uit investeringsactiviteiten		-40.276	-27.360
Opgenomen leningen	2.715	2.549	
Kasstroom uit financieringsactiviteiten		2.715	2.549
Kasstroom boekjaar		-34.378	14.284
Liquide middelen per 1 januari		129.700	115.416
Kasstroom boekjaar		-34.378	14.284
Koersverschillen		-	-
Liquide middelen per 31 december		95.322	129.700

GRONDSLAGEN

Algemeen

Voor de grondslagen van waardering en resultaatbepaling wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening. Dit geldt eveneens voor de overige toelichtingen voor zover deze niet hierna zijn opgenomen.

TOELICHTING OP DE BALANS VAN DE ORGANISATIE TNO PER 31 DECEMBER 2017

(in EUR x duizend)

1 MATERIËLE VASTE ACTIVA

Verloop van de materiële vaste activa in 2017:

	Terreinen en gebouwen	Vaste technische installaties	Technische bedrijfsmiddelen	Inventaris	Totaal
Stand per 31-12-2016					
Verrijingsprijs	179.393	158.863	90.134	10.641	439.031
Cumulatieve afschrijvingen en waardeverminderingen	-121.584	-112.827	-67.861	-7.452	-309.724
Activa in aanbouw en ontwikkeling	4.598	10.898	7.717	-	23.213
Boekwaarde	62.407	56.934	29.990	3.189	152.520
Mutatie boekwaarde					
Investeringsen	3.713	21.108	9.654	2.083	36.558
Desinvesteringsen	-8.777	-3.967	-413	-1	-13.158
Afschrijvingen	-2.314	-7.742	-9.158	-803	-20.017
Activa in aanbouw en ontwikkeling activering boekjaar	-2.050	-17.821	-2.180	-	-22.051
Activa in aanbouw investeringen nieuw 2017	10.885	21.798	7.064	71	39.818
	1.457	13.376	4.967	1.350	21.150
Stand per 31-12-2017					
Verrijingsprijs	167.272	166.415	97.021	12.610	443.318
Cumulatieve afschrijvingen en waardeverminderingen	-116.841	-110.980	-74.665	-8.142	-310.628
Activa in aanbouw en ontwikkeling	13.433	14.875	12.601	71	40.980
Boekwaarde	63.864	70.310	34.957	4.539	173.670

In de in de winst- en verliesrekening gepresenteerde post 'afschrijving materiële vaste activa' is mede begrepen de vrijval uit de egalisatierekening investeringsmiddelen. In de boekwaarde van de materiële vaste activa per 31 december 2017 zijn begrepen terreinen, gebouwen en vaste technische installaties voor 25,5 miljoen euro (2016: 25,5 miljoen euro), waarvan TNO uitsluitend het economisch eigendom heeft.

2 FINANCIËLE VASTE ACTIVA

	Groepsmaatschappijen	Deelnemingen	Leningen	Totaal
	Aandeel in vermogen	Aandeel in vermogen		
Stand per 31-12-2016	998		37.813	38.811
Mutaties:				
Investerings en verstrekte leningen	-	-	-	-
Desinvesteringen en afgeloste leningen	-43	-	-3.087	-3.130
Resultaat deelnemingen	57.794	-	-	57.794
Reserve omrekeningsverschillen	-	-	-	-
Stand per 31 december	58.749	-	34.726	93.475

Van de leningen heeft 33,1 miljoen euro een looptijd langer dan een jaar (2016: 35,5 miljoen euro).

3 VORDERINGEN

	31-12-2017	31-12-2016
Vorderingen inzake opdrachten	45.230	40.000
Vorderingen op groepsmaatschappijen	1.253	5.826
Vorderingen op deelnemingen	3.766	58
Uitgestelde belastingvorderingen	6.156	5.690
Overige vorderingen	942	560
Overlopende activa	6.236	5.698
Totaal	63.583	57.832

Van de vorderingen heeft 4,9 miljoen euro een looptijd langer dan een jaar (2016: 3,4 miljoen euro). De volledige overlopende activa hebben een looptijd korter dan een jaar.

Uitgestelde belastingvorderingen

	2017	2016
Stand per 1 januari	5.690	5.538
Fiscaal afwijkende waardering materiële vaste activa mutatie	466	152
Stand per 31 december	6.156	5.690

Uitgestelde belastingvorderingen worden gewaardeerd op contante waarde. Bij de contante waardeberekening wordt een rentepercentage gehanteerd van 2,4% tot 2,8% bij een looptijd van 15 en 24 jaar. De nominale waarde van de uitgestelde belastingvorderingen bedraagt 15,9 miljoen euro (2016: 8,1 miljoen euro). Van de uitgestelde belastingvorderingen heeft 4,7 miljoen euro een ouderdom van langer dan 1 jaar (2016: 2,9 miljoen euro).

In het licht van de toegenomen onzekerheden en risico's (Integrale – partiele of geen VPB plicht en de resultaatontwikkeling over de komende periode) is de waardering van de actieve belastinglatentie per 31 december 2017 geëvalueerd en is deze bepaald op EUR 6,2 miljoen.

4 VOORZIENINGEN

	Stand per 31-12-2016	Onttrokken in 2017	Toegevoegd in 2017	Vrijval in 2017	Stand per 31-12-2017
Sociale verplichtingen	588	18	33	-	603
Claims	800	-	-	-	800
Reorganisaties	-	604	2.059	-	1.455
Afvloeiingen	1.933	1.611	729	69	982
Groot onderhoud	730	2.701	1.971	-	-
Overige	3.442	680	156	297	2.621
Totaal	7.493	5.614	4.948	366	6.461

Van de voorzieningen heeft circa 3,0 miljoen euro een langlopend karakter (2016: 3,5 miljoen euro).

5 LANGLOPENDE SCHULDEN

	31-12-2017	31-12-2016
Overige leningen	5.264	2.549
Totaal	5.264	2.549

TNO beschikt over met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland overeengekomen EZ-subsidies.

Er zijn geen zekerheden gesteld. De langlopende schulden zijn rentevrij. Van de langlopende schulden heeft 2,7 miljoen euro een looptijd langer dan 1 jaar en korter dan 5 jaar (2016: 2,0 miljoen euro). Het resterende deel van de langlopende schulden van 2,6 miljoen euro heeft een looptijd van langer dan 5 jaar (2016: 0,5 miljoen euro).

6 KORTLOPENDE SCHULDEN

	31-12-2017	31-12-2016
Crediteuren	24.914	13.833
Schulden groepsmaatschappijen	36	441
Schulden deelnemingen	578	-
Belastingen en premies sociale verzekeringen	17.941	23.474
Verplichtingen vakantiegeld	7.028	6.792
Verplichtingen niet opgenomen verlofdagen	13.838	13.532
Overige schulden	17.347	21.068
Overlopende passiva	29.989	40.386
Onderhanden projecten	33.966	33.807
Totaal	145.637	153.333

De overige schulden hebben grotendeels betrekking op kosten die in 2017 zijn verantwoord en waarvan de afwikkeling in 2018 zal plaatsvinden. Deze kortlopende schulden zijn niet rentedragend. De overlopende passiva betreffen in belangrijke mate ontvangen voorschotten in het kader van specifieke onderzoeksprojecten, alsmede overlopende rijksbijdragen. Van de overlopende passiva heeft 5,4 miljoen euro een looptijd langer dan een jaar (2016: 10 miljoen euro).

ONDERHANDEN PROJECTEN

	31-12-2017	31-12-2016
Cumulatieve kosten verminderd met voorzieningen voor verliezen en risico's	318.170	293.726
Af: cumulatief gedeclareerde termijnen	-352.136	-327.533
Totaal onderhanden projecten	-33.966	-33.807
Saldo onderhanden projecten > 0	100.213	83.296
Saldo onderhanden projecten < 0	-134.179	-117.103
Ontvangen voorschotten		
Totaal onderhanden projecten	-33.966	-33.807

TOELICHTING OP DE WINST-EN-VERLIES- REKENING VAN DE ORGANISATIE TNO 2017

(in EUR x duizend)

7 OMZET

	2017	2016
Opdrachten bedrijfsleven binnenland	80.993	86.458
Opdrachten internationale organisaties	27.600	31.467
Opdrachten overig buitenland	65.535	62.046
Totaal buitenland	93.135	93.513
Opdrachten overheid	74.990	74.449
Marktomzet	249.118	254.420
Rijksbijdrage	176.493	176.257
Totaal	425.611	430.677

8 PERSONELE LASTEN

	2017	2016
Lonen en salarissen	184.060	186.113
Pensioenlasten	22.210	21.190
Overige sociale lasten	24.602	23.885
Overige personeelslasten	49.619	46.345
Mutatie verplichting niet-opgenomen verlofdagen	306	21
Mutaties voorzieningen	519	-10.669
Totaal	281.316	266.885

Het gemiddeld aantal fte's voor 2017 bedraagt 2.627, waarvan 8 buiten Nederland (2016: 2.618, waarvan 11 buiten Nederland).

9 FINANCIËLE BATEN EN LASTEN

	2017	2016
Rentebaten	343	315
Rentelasten	-373	-8
Totaal	-30	307

10 VENNOOTSCHAPSBELASTING

	2017	2016
Acute belastinglast		
Boekjaar	-772	4.908
Vorig boekjaar	262	-
Uitgestelde belastinglast		
Ontstaan van tijdelijke verschillen dit boekjaar	-466	-5.538
Totaal	-976	-630

Bij aanvang van de winstbelastingplicht is de fiscale openingsbalans opgemaakt op basis van de geldende fiscale waarderingsgrondslagen. Voor het verschil tussen de waardering op de fiscale balans (fiscale boekwaarde) en de commerciële balans (commerciële boekwaarde) is een uitgestelde belastingvordering gevormd. De commerciële waardering is lager dan de fiscale waardering, waarmee sprake is van een uitgestelde belastingvordering van 6,2 miljoen euro (2016: 5,5 miljoen euro).

De aansluiting tussen het Nederlandse nominale belastingtarief en de effectieve belastingdruk is als volgt:

	2017	2016
Nominaal belastingtarief in Nederland	25,0%	25,0%
Fiscaal niet-afrekbare posten	-	2,3%
Effectieve acute belastingdruk	25,0%	27,3%

Het fiscale verlies over 2017 bedraagt 3,1 miljoen euro. Dit fiscale verlies is is verrekenbaar met de winst over 2016, hetgeen resulteert in een belastingbate van 0,8 miljoen euro (zijnde 25%)

WNT-VERANTWOORDING 2017 ORGANISATIE TNO

Per 1 januari 2013 is de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT) ingegaan. Deze verantwoording is opgesteld op basis van de volgende op de Organisatie TNO van toepassing zijnde regelgeving: het algemene WNT-maximum.

Het bezoldigingsmaximum in 2017 voor de Organisatie TNO is € 181.000,00. Dit is vastgesteld op basis van de Wet verlaging bezoldigingsmaximum WNT, ingegaan op 1 januari 2015.

Het weergegeven toepasselijk WNT-maximum per persoon of per functie is berekend naar rato van de omvang (en voor topfunctionarissen tevens de duur) van het dienstverband, waarbij voor de berekening de omvang van het dienstverband nooit groter kan zijn dan 1,0 fte.

Uitzondering hierop is het WNT-maximum voor de leden van de Raad van Toezicht; dit bedraagt voor de voorzitter 15% en voor de overige leden 10% van het bezoldigingsmaximum.

BEZOLDIGING TOPFUNCTIONARISSEN

Leidinggevende topfunctionarissen

Bedragen x 1€	Drs. P. de Krom	Prof. dr. ir. J.T.F. Keurentjes	Mr. drs. F. Marring	W. Nagtegaal
Functie(s)	Lid Raad van Bestuur (Voorzitter)	Lid Raad van Bestuur	Lid Raad van Bestuur	Lid Raad van Bestuur
Duur dienstverband 2017	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12
Omvang dienstverband (in fte)	1,0	1,0	1,0	1,0
Gewezen topfunctionaris?	nee	nee	nee	nee
(Fictieve) dienstbetrekking?	ja	ja	ja	ja
Zo niet, langer dan 6 maanden binnen 18 maanden werkzaam				
Bezoldiging				
Beloning plus belastbare onkostenvergoeding	165.715,32	212.667,49	209.952,27	112.745,40
Beloningen betaalbaar op termijn	11.012,52	11.012,52	11.012,52	11.012,52
Totaal bezoldiging	176.727,84	223.680,01	220.964,79	123.757,92
Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum	181.000,00	181.000,00	181.000,00	181.000,00
Motivering indien overschrijding: zie		1	1	

1. Valt vanwege indiensttreding vóór 1 januari 2015 onder het overgangsrecht conform artikel 7.3 jo. 7.3a van de WNT. Hierdoor zal de afbouw van het bezoldigingsmaximum 4 jaar na de, per 1 januari 2015 in werking getreden Wet verlaging bezoldigingsmaximum WNT ingaan, derhalve per 1 januari 2019.

GEGEVENS 2016

Functie(s) 2016	Lid Raad van Bestuur (Voorzitter)	Lid Raad van Bestuur	Lid Raad van Bestuur	Lid Raad van Bestuur
Duur dienstverband 2016	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12
Omvang dienstverband (in fte)	1,0	1,0	1,0	1,0

Bezoldiging

Beloning plus belastbare onkostenvergoeding	166.024,42	213.701,76	210.279,03	113.428,21
Beloningen betaalbaar op termijn	10.576,92	10.576,92	10.576,92	10.576,92

Totaal bezoldiging	176.601,34	224.278,68	220.855,95	124.005,13
---------------------------	-------------------	-------------------	-------------------	-------------------

Toeziethoudende topfunctionarissen

Bedragen x 1€	Dr. C.A. Linse	Prof. dr. J.M. Bensing	I.G.C. Faber MBA	Ir. I.H.J. Vanden Berghe	Drs. J.D. Lamse-Minderhoud RA	Prof. dr. ir. P.P.C. Verbeek	Dr. ir. P.J.M. van Laarhoven
Functie(s)	Lid Raad van Toezicht (Voorzitter)	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht
Duur dienstverband	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12

Bezoldiging

Totaal bezoldiging	25.140,00	16.092,00	16.092,00	16.092,00	16.996,00	16.728,00	16.109,00
---------------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------

Individueel toepasselijk bezoldigingsmaximum	27.150,00	18.100,00	18.100,00	18.100,00	18.100,00	18.100,00	18.100,00
--	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

GEGEVENS 2016

Functie(s)	Lid Raad van Toezicht (Voorzitter)	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht	Lid Raad van Toezicht
Duur dienstverband	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/10 - 31/12

Bezoldiging

Totaal bezoldiging	24.866,00	15.888,00	15.888,00	16.064,00	0,00	18.000,00	3.972,00
---------------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	-------------	------------------	-----------------

BEZOLDIGING NIET-TOPFUNCTIONARISSEN BOVEN HET WNT-MAXIMUM (1) Op deze functionarissen is het bezoldigingsmaximum niet van toepassing. Er geldt alleen een publicatieplicht.

Bedragen x 1€	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur
Duur dienstverband 2017	1/1 - 30/6	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12
Omvang dienstverband (in fte)	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Bezoldiging							
Beloning plus belastbare onkostenvergoeding	96.183,75	189.214,90	209.869,56	205.830,69	199.498,59	197.617,08	195.227,17
Beloningen betaalbaar op termijn	5.506,26	11.012,52	11.012,52	11.012,52	11.012,52	11.012,52	11.012,52
Totaal bezoldiging	101.690,01	200.227,42	220.882,08	216.843,21	210.511,11	208.629,60	206.239,69
Individueel toepasselijk drempelbedrag bezoldiging	90.500,00	181.000,00	181.000,00	181.000,00	181.000,00	181.000,00	181.000,00
Motivering indien overschrijding: zie	a	a	a	a	a	a	a

a. De WNT is op deze functionarissen niet van toepassing. Er geldt alleen een publicatieplicht.

GEGEVENS 2016

Functie(s) 2016	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur	Directeur
Duur dienstverband 2016	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12
Omvang dienstverband (in fte)	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Bezoldiging							
Beloning plus belastbare onkostenvergoeding	236.426,44	158.415,67	197.848,44	196.742,67	195.153,86	193.108,88	188.270,67
Beloningen betaalbaar op termijn	10.576,92	10.576,92	10.576,92	10.576,92	10.576,92	10.576,92	10.576,92
Totaal bezoldiging 2016	247.003,36	168.992,59	208.425,36	207.319,59	205.730,78	203.685,80	198.847,59

BEZOLDIGING NIET TOP-FUNCTIONARISSEN BOVEN HET WNT-MAXIMUM (2) Op deze functionarissen is het bezoldigingsmaximum niet van toepassing. Er geldt alleen een publicatieplicht.

Bedragen x 1€	Directeur	Directeur	Stafmedewerker	Directeur	Directeur
Duur dienstverband 2017	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12
Omvang dienstverband (in fte)	1,0	1,0	0,3	1,0	1,0
Bezoldiging					
Beloning plus belastbare onkostenvergoeding	193.757,36	189.108,89	77.184,95	171.297,09	172.935,67
Beloningen betaalbaar op termijn	11.012,52	11.012,52	3.303,72	11.012,52	11.012,52
Totaal bezoldiging	204.769,88	200.121,41	80.488,67	182.309,61	183.948,19
Individueel toepasselijk drempelbedrag bezoldiging	181.000,00	181.000,00	54.300,00	181.000,00	181.000,00
Motivering indien overschrijding: zie	a	a	a	a	a

a. De WNT is op deze functionarissen niet van toepassing. Er geldt alleen een publicatieplicht.

GEGEVENS 2016

Functie(s) 2016	Directeur	Directeur	Stafmedewerker	Directeur	Directeur
Duur dienstverband 2016	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12	9/5 - 31/12
Omvang dienstverband (in fte)	1,0	1,0	0,3	1,0	1,0
Bezoldiging					
Beloning plus belastbare onkostenvergoeding	189.147,24	178.229,24	71.805,36	160.765,83	101.863,21
Beloningen betaalbaar op termijn	10.576,92	10.576,92	3.173,04	10.576,92	6.850,96
Totaal bezoldiging 2016	199.724,16	188.806,16	74.978,40	171.342,75	108.714,17

GEGEVENS DEELNEMINGEN

TNO NEEMT ULTIMO 2017 ONMIDDELIJK DEEL IN DE VOLGENDE VENNOOTSCHAPPEN

Naam	Zetel	%
TNO International Holding BV (voorheen TNO International Agencies BV)	Delft	100%
TNO Affiliates Holding BV	Delft	100%
– TNO Heimolen BV	Bergen op Zoom	100%
– TNO Powertrain Test Services BV	Delft	100%
TNO Tech Transfer Holding BV (voorheen TNO Companies Holding BV)	Delft	100%

DE VOLGENDE ONDERNEMINGEN WORDEN NIET GECONSOLIDEERD

Naam	Zetel	%
Yes!Delft BV	Delft	20%
NearField Instruments BV	Delft	31%
Bibo Innovations BV	Maastricht	28%
Tiledmedia BV	Rotterdam	7%
Innovation Industries Fund UA	Enschede	2%
FIRST DUTCH INNOVATIONS BV (voorheen TNO Bedrijven BV)	Delft	45%
– First Dutch Advisory BV	Delft	100%
– FDI Deelnemingen BV (voorheen TNO Deelnemingen BV)	Delft	100%
– Prime Vision BV	Delft	40%
– Holland Metrology NV	Delft	100%
– Verispect BV	Delft	100%
– NMI Certin BV	Delft	100%
– NMi Italia SRL	Padua	85%
– VSL BV (voorheen NMI Van Swinden Lab.)	Delft	100%
– DIANA FEA (voorheen TNO Diana BV)	Delft	70%
– APP Beheer BV	Bergen op Zoom	30%
– Aerospace Propulsion Products BV (APP)	Hoogerheide	100%
– APP Onroerend Goed BV	Klundert	100%
– Efectis Holding SAS	Saint-Aubin	50%
– Efectis France SAS	Saint-Aubin	100%
– Efectis Investment NL BV	Rijswijk	100%
– Efectis Nederland BV	Delft	100%
– Efectis Real Estate Company (EREC) BV	Rijswijk	100%
– Efectis Eurasia	Istanbul	100%
– Efectis Era Avrasya	Istanbul	60%
– Efectis Outlabs Ventilation SAS	Saint-Aubin	72%
– Efectis UK/Ireland Ltd.	Newtonabbey	100%
– CTICM Middle East	Beiroet	18%
– Noria Fibre Technologies BV	Delft	14%
– ProQares BV	Rijswijk	100%
– ProQares USA INC	Washington	100%
– Triskelion BV	Zeist	100%

DE VOLGENDE ONDERNEMINGEN WORDEN NIET GECONSOLIDEERD

Naam	Zetel	%
- Celsian Glass & Solar BV	Eindhoven	100%
- Endures BV	Delft	100%
- Innoser Laboratories BV	Leiden	50%
- FDI TECHNOSTARTERS BV (voorheen TNO Technostarters BV)	Delft	100%
- gnTel BV	Groningen	33%
- gnTel GmbH	Düsseldorf	100%
- Noord Tech Venture CV	Groningen	3%
- DUCARES BV	Zeist	100%
- Dariuz BV	Eindhoven	29%
- BATAVIA Biosciences BV	Leiden	25%
- BATAVIA Holdings Inc	Dover, Delaware	100%
- BATAVIA Biosciences Inc	Woburn, Massachusetts	100%
- Dutcheer BV	Delft	100%
- Prime Data BV	Delft	100%
- LDI Systems	Delft	70%
- Cosanta BV	Amstelveen	43%

VERVREEMDING/GESTAAKT IN 2017

Naam	Zetel	%
TNO Bedrijven BV (verkocht voor 55% 31-3-2017)	Delft	100%
- TASS International BV (verkocht 1-9-2017)	Delft	100%
- TASS International Software and Services BV	Delft	100%
- TASS International Software BV	Delft	100%
- TASS International Inc	Livonia MI	100%
- TASS International K.K.	Yokohama	100%
- TASS International GmbH	Stuttgart	100%
- TASS International Co. Ltd	Shanghai	100%
- TASS International Co. Ltd	Seoel	100%
- TASS International Homologations BV	Helmond	100%
- TASS International Mobility Center BV	Helmond	100%
- TASS International Safety Center BV	Helmond	100%
- Den Haag Centrum voor Strategische Studies BV (verkocht 27-12-2017)	Den Haag	80%
- SolayTec BV (verkocht 28-8-2017)	Eindhoven	27%
- Biodentify BV (verkocht 29-8-2017)	Hilversum	44%
- Nmi UK (verkocht 30-6-2017)	Bangor	51%
- Diana North America Inc. (geliquideerd 31-12-2017)	Delaware	100%

Daarnaast heeft TNO eind 2017 branches in Singapore, Qatar en Aruba.

Delft, 23 maart 2018

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: de Raad van Toezicht en de Raad van Bestuur van de Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek TNO

VERKLARING OVER DE IN DE JAARSTUKKEN OPGENOMEN JAARREKENING

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2017 van de Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek TNO (hierna 'TNO') te Delft (hierna 'de jaarrekening') gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de betreffende jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van TNO per 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met de Richtlijnen Financiële Verslaggeving TNO van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de aanvullende brief d.d. 21 april 2004 met kenmerk OWB/FO/2004/8195 en de bepalingen van en krachtens de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT).

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de geconsolideerde en enkelvoudige balans per 31 december 2017;
- 2 de geconsolideerde en enkelvoudige winst-en-verliesrekening over 2017; en
- 3 de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden, het controleprotocol TNO en de Regeling controleprotocol WNT 2017 vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van TNO zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA). Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

VERKLARING OVER DE IN DE JAARSTUKKEN OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat de jaarstukken andere informatie, die bestaat uit:

- het jaarverslag;
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle van de jaarrekening of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720 en het controleprotocol TNO. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

De Raad van Bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Verantwoordelijkheden van de Raad van Bestuur en de Raad van Toezicht voor de jaarrekening

De Raad van Bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de Richtlijnen Financiële Verslaggeving TNO van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de aanvullende brief d.d. 21 april 2004 met kenmerk OWB/FO/2004/8195 en de bepalingen van en krachtens de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen

publieke en semipublieke sector (WNT). In dit kader is de Raad van Bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als de Raad van Bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet de Raad van Bestuur afwegen of TNO in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet de Raad van Bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij de Raad van Bestuur het voornemen heeft om TNO te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. De Raad van Bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of TNO haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van TNO.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controle-opdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van de jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, het controleprotocol TNO, de Regeling controleprotocol WNT 2017 en ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg

van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten.

- Bij fraude kan sprake zijn van samenhang, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van TNO;
 - het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving, en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door de Raad van Bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
 - het vaststellen dat de door de Raad van Bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of TNO haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om in

onze controleverklaring de aandacht te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening.

Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring.

- Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
 - het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de Raad van Toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Rotterdam, 23 maart 2018

KPMG Accountants N.V.

J.J. Visser RA

STRATEGISCHE ADVIES RADEN

Strategische Advies Raad Defensie en Veiligheid

- Genm. (b.d.) ir. A.C.J. Besselink, voorzitter
- Mr. R. Nulkes – NIDV
- Ir. R. Berkvens – Damen Shipyards
- Ir. C. Haarmeijer – RE-LION
- Ir. L. Roffel – Thales Nederland
- Prof. dr. ir. P.H.A.J.M. van Gelder – TU Delft
- Prof. dr. I. Helsloot – Radboud Universiteit Nijmegen
- a.i. Prof. dr. ir. P.J. Oonincx – Nederlandse Defensie Academie
- G. van Klaveren – Brandweer Limburg – Zuid
- Drs. H.J.J. Lenferink – Gemeente Leiden
- Drs. P. Taal – Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
- Mw. P. Zorko MPA- NCTV
- Bgen R.J. Jeulink – Ministerie van Defensie
- Dr. S.J.G. Reyn – Ministerie van Defensie
- Sbn ir. M.G.L.H. Tossings – Ministerie van Defensie
- Cdre drs. A.R. Laurijssen – Ministerie van Defensie (tot 1 juni 2017)
- Cdre drs. D.J. Traas – Ministerie van Defensie (vanaf 1 juni 2017)

Strategische Advies Raad Energie

- P. Jansen – Gemeente Utrecht, voorzitter
- Prof.dr. P. Hoekstra – Universiteit Utrecht
- Drs. G.C. Sebrechts – Shell Nederland
- Ir. P. van Riel – Fugro N.V.
- J.K. Rameau – Eneco
- Ir. P.C. Molengraaf
- Prof. dr. ir. T.H.J.J. van der Hagen – TU Delft
- Drs. G.J. Lankhorst – Vereniging voor Energie, Milieu en Water (VEMW)
- G.J.M. Schotman – NAM
- Drs. C.B.F. Kuijpers – Ministerie van Infrastructuur en Milieu
- Dr. ir. D-P. Molenaar – Siemens Nederland
- Ir. J. Roodenburg, Huisman Equipment B.V.
- J.W. van Hoogstraten – EBN B.V.
- Drs. J.M.C. Smallenbroek – Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Strategische Advies Raad Industrie

- Ing. A.H. Lundqvist, voorzitter
- Ir. J.P.H. Benschop – ASML
- Prof. dr. H. Brinksma – Universiteit Twente
- Ph.D.L. Deferm – IMEC
- Mr. J.F.E. Farwerck – KPN Nederland
- Dr. H. van Houten – Philips Research
- Prof. dr. ir. R.L. Lagendijk – TU Delft
- J. Rotteveel – Innovative Solutions in Space
- Dr. ir. D.A. Schipper – Demcon
- Drs. J.K. Wesseling – Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
- Dr. M. Wubbolts – Corbion

Strategische Advies Raad Leefomgeving

- Mw. S.M. Dekker, voorzitter
- Drs. F.J. van Bruggen – ANWB
- Mr. ing. J.H. Dronkers – Rijkswaterstaat
- Ir. L.H. Keijts* – Stichting Portaal
- Mw. mr. drs. M. Minnesma MBA – Stichting Urgenda
- R. Paul – Havenbedrijf Rotterdam NV
- Mw. A. Rakhorst – Duurzaamheid.nl
- M. Unck – RET
- N.J. de Vries

* De heer Keijts is eind september 2017 overleden.

Strategische Advies Raad Gezond Leven

- Prof. dr. E.C. Klasen (voorzitter) t/m mei 2017
- Dr. D.C. Zijdeveld (ad interim voorzitter) - Avans Hogeschool
- Prof. dr. E. Meijer - Topsector Agrifood t/m mei 2017
- Drs. C. Oudshoorn - VNO-NCW
- Mw. D.M.J.J. Monissen - Maxima Ziekenhuis Utrecht
- H. Smid - ZonMW
- Dr. J.W. Hofstraat - Philips Research

› Wilt u meer weten over TNO of heeft u vragen naar aanleiding van dit verslag of heeft u ideeën? Stuur dan uw reactie naar infodesk@tno.nl

REDACTIE EN PRODUCTIE
Marketing & Communications

TEKST
TNO

CONCEPT EN REALISATIE
C&F Report, Amsterdam

FOTOGRAFIE
Eric de Vries

©TNO, maart 2018

› TNO.NL

TNO innovation
for life